

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები. სპეციალური გამოშვება:
დავით აღმაშენებელი და მისი ეპოქა.
თბილისი. 2012

თედო დუნდუა

გაბრასები და მათი სამონეტო ემისიები. თეოდორე გაბრასი და დავით აღმაშენებელი

წარმოდგენილი სტატია აუცილებელი და ადაპტირებული სინთეზია შემდეგი ნაშრომებისა: თ. დუნდუა. სევასტოსები და მართლმადიდებელი სიმახია. დავით აღმაშენებელი და თეოდორე გაბრასი. თბ. 2003; T. Dundua. The Tale of Two Sebastoses and the Orthodox Alliance. David the King of Georgia and Theodoros Gabras. Phasis. Greek and Roman Studies. v. 5 - 6. Tb. 2003, გვ. 71 - 89; თ. დუნდუა. ბიზანტიური პროვინციული ნუმიზმატიკა. გაბრასები და მათი სამონეტო ემისიები. თბ. 2011 (თ. დ.).

მიიჩნევენ, რომ ტრაპეზუნტის იმპერია თამარის პირმშოა. ის რუმის სასულთნოსთვის მუდმივი ჩრდილოური საფრთხე უნდა ყოფილიყო. შევეცდებით ვამტკიცოთ, ერთი მხრივ, აღნიშნული პოლიტიკური კონცეფციის შედარებით ადრეული გენეზისი, მეორე მხრივ კი, ქართველთა მხოლოდ ნაწილობრივი მონაწილეობა მის კონსტრუქციაში.¹

პრობლემასთან დაკავშირებული ფაქტობრივი მასალა ერთი ბიზანტიური „დინასტიის“ საგვარეულო ისტორიის ადეკვატურია. მისი სახელი არის გაბრას, ან უფრო გვიანდელი ფორმით – გავრას.

არისტოკრატი ხალდეს თემიდან, მამაცი და შეუპოვარი თეოდორე გაბრასი ალექსი I კომნენოსის დროს ტრაპეზუნტის დუქსია. თავის თანამდებობას ის უნდა უმადლოდეს არა ბასილევსის დიდ სიყვარულს, არამედ სწორედ რომ დიდ უნდობლობას. თეოდორე მოაცილეს დედაქალაქს და მის მიერვე თურქთაგან გამოხსნილი ტრაპეზუნტის დუქსად დანიშნეს. აქედან არაფერი გამოვიდა. ანა კომნენა დასძენს, რომ „ტრაპეზუნტს ის ისე უყურებდა, როგორც საკუთარს“.²

არაფერი გამოვიდა არც თეოდორეს შვილის, გრეგორიოსის, დაქორწინების ცდიდან ალექსის ოჯახის ერთ-ერთ წევრზე. კონსტანტინოპოლში ჩასული უმცროსი გაბრასი, ფაქტობრივად, მძევლად იქცა. მამამ ის ხომალ-

¹ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. III. თბ. 1979, გვ. 333.

² J. Hoffmann. Rudimente von Territorialstaaten im Byzantinischen Reich (1071-1210). München. 1974, გვ. 22.

დით გამოიტაცა. ალექსი მას დაემუქრა. თეოდორემ შვილი ბასილევს უკანვე დაუბრუნა. საცოდავმა გრეგორიოსმა თვითონაც სცადა გაქცევა, ის ალექსის მტრებს უკავშირდება. კეისარმა გაბრასი ფილიპოპოლში გამოკეტა.³

თეოდორეს ტრაპეზუნტში ყოფნის კონსტიტუციური *de facto* და ინსტიტუციური პერიპეტები ჩვენთვის უცნობია, ის სიკვდილამდე იქ არის. თეოდორე დაიდუბა ერზერუმთან*, როცა ის სელჩუკებს ებრძოდა.⁴

თეოდორეს მერე ტრაპეზუნტში ვინმე დაბატნოსია. 1103 წ. შემოდგომისთვის კი ტრაპეზუნტის დუქსი გრეგორიოს ტარონიტია. ის ან თეოდორე გაბრასის შვილია, ან ალექსის კარზე მყოფი წარჩინებულის იოანე ტარონიტის ძმისშვილი. მეტი სიზუსტე შეუძლებელია. მიიჩნევენ, რომ ტარონიტიც რაღაცნაირად გაბრასებს ენათესავებოდა.⁵

ამ გრეგორიოსის სეპარატიზმი იმდენად აშკარა იყო, რომ იოანე ტარონიტი, ალექსის ბრძანებით, ილაშქრებს მასზე 1105/1106 წწ., დაამარცხებს კოლონეასთან და ტყვედაც იგდებს. გრეგორიოსი საპყრობილეში ჩააგდეს. 1107 წელს ის შეიწყნარეს და გაუშვეს. 1117 წელს გრეგორიოსი კვლავაც ტრაპეზუნტშია და კვლავაც არ ისვენებს. სელჩუკთა შიდაპოლიტიკურ კონფრონტაციაში მონაწილეობა მას კიდევ ერთ საპყრობილედ და შემდეგ დიდ გამოსასყიდად დაუჯდა.⁶

1123 წ. ტრაპეზუნტის დუქსია ნიჭიერი ბიზანტიელი სარდალი კონსტანტინე გავრასი**, რეალურად კი ის ნამდვილი ტოპარხია⁷ – სასაზღვრო ზონის ერთადერთი მპყრობელი წლების განმავლობაში***. იმპერატორ იოანე კომნენოსის წარმატებული სამხედრო კამპანია 1139 წ. შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროს, ბითონიას, პაფლაგონიას და პონტოს, კონსტანტინოპოლს შემოუმტკიცებს. ამიერიდან კონსტანტინე დუქსია *de jure* და *de facto*, ის მხოლოდ და მხოლოდ ბასილევსის ნაცვალია ტრაპეზუნტის მხარეში.⁸ 1163/1164 წწ. კონსტანტინე მანუელ კომნენოსის ელჩია სულთან კილიჩ-არსლან I-თან იკონიაში.⁹

³ J. Hoffmann. Rudimente von Territorialstaaten im Byzantinischen Reich (1071-1210), გვ. 22-23.

* თეოდორე, *σεβαστός καὶ δὸς Χαλδίας*, 1098წ. მოკლეს სელჩუკებმა. ის არის მარტივი და წმინდანი. იხ. W. Seibt. Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich. Wien. 1978, გვ. 290.

⁴ J. Hoffmann. Rudimente von Territorialstaaten im Byzantinischen Reich (1071-1210), გვ. 23.

⁵ J. Hoffmann. Rudimente von Territorialstaaten im Byzantinischen Reich (1071-1210), გვ. 23-24.

⁶ J. Hoffmann. Rudimente von Territorialstaaten im Byzantinischen Reich (1071-1210), გვ. 24.

** თეოდორე გაბრასის ძმისშვილი?! იოანე კომნენოსი ტახტზე 1118 წ. ავიდა, კონსტანტინე ამის მერე ძალზე მაღე გახდა *δὸς Χαλδίας*. იხ. W. Seibt. Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich, გვ. 290.

⁷ ტოპარხთან დაკავშირებით იხ. J. Hoffmann. Rudimente von Territorialstaaten im Byzantinischen Reich (1071-1210), გვ. 148. შენ. 53.

*** განსაკუთრებით 1126 წ-დან. W. Seibt. Die byzantinischen Bleisiegel in Österreich, გვ. 290.

⁸ J. Hoffmann. Rudimente von Territorialstaaten im Byzantinischen Reich (1071-1210), გვ. 24-25.

⁹ J. Hoffmann. Rudimente von Territorialstaaten im Byzantinischen Reich (1071-1210), გვ. 25.

ამასიის ალყის დროს, 1175 წ., კეისარი მანუელი მიხაელ გავრასს შეხვედრია. ეს პიროვნება ტრაპეზუნტის სამხედრო კონტინგენტს ედგა სათავეში. მას უნგრეთზე ლაშქრობაშიც (1161 - 1167 წწ.) მიუღია მონაწილეობა. მიხაელს ცოლად კომნენა ჰყავდა.¹⁰

გავრასების პოლიტიკური დიაპაზონი კონკრეტული ტოპარხით არ იფარგლებოდა. ზოგი მათგანი რუმელ სელჩუკთა სამსახურშიც კი ჩამდგარა. ერთ-ერთს საოცრად არ გაუმართლა. 1146 წ. წარმატებული ლაშქრობის შემდეგ ბიზანტიელებმა სელჩუკებთან გაზრდილი და, რა თქმა უნდა, მათ მხარეზე მებრძოლი გავრასი სიკვდილით დასაჯეს.¹¹

XII ს. 70-80-იან წწ. სულთანი კილიჩ-არსლან II პრინციპულ საკითხებზე მოსალაპარაკებლად ხან მანუელთან, ხან კი სალაჰ ად-დინთან გზავნის იხტიარ ად-დინ ჰასან ბენ გავრასს. ასე იყო ამასიის ალყის დროს, ასე იყო მირიოკეფალონის მერე, ასე იყო იერუსალემის აღების შემდეგ.¹² სახელის მიხედვით ის აშკარად მუსლიმია; ამავე დროს მიაჩნიათ, რომ ჰასან ბენ გავრასი იმ გავრასის შვილია, ბიზანტიელებმა 1146 წ. სიკვდილით რომ დასაჯეს. გავრასი სულთნის ფავორიტად დიდხანს არ დარჩენილა. კილიჩ-არსლანი და ჰასანი უფლისწულმა ერთმანეთთან წააჩხუბა. ბენ გავრასი თავის მამულში გაემგზავრა, ტრაპეზუნტის სამხრეთით რომ მდებარეობდა. გზაში ის თურქებმა მოკლეს (1189 წ.).¹³ სხვა წყაროს მიხედვით, ჰასანი გაუსამართლებიათ. მას კილიჩის მოწამვლა დააბრალეს (1192 წ.).¹⁴

კიდევ ერთი გავრასი, იოანე, ქრისტიანია, ოღონც სულთან ქაიკობადის სამსახურში მყოფი – წვერი პაპთან 1235 წ. გაგზავნილი დელეგაციისა. აშკარაა, რომ ის ჰასანის ჩამომავალი არ უნდა იყოს. აქ სხვა შტოსთან გვაქვს საქმე¹⁵; ძირითადად, ანუ ტრაპეზუნტელ ტოპარხებთან? მაშინ, რა უნდოდათ მათ მეღიტენეში, სადაც 1256 წ. ცხოვრობდა და საექიმო პრაქტიკით ყოფილა დაკავებული კიდევ ერთი მიხაელ გავრასი?! ყოველივე შეიძლება ასე ავსხნათ – გავრასების ხალდეური მამული ექსპროპრიირებულია, საჯარო *de facto* ხელისუფლება კი „უზურპირებულია“ კომნენოსების მიერ. თ. უსპენსკი თვლის, რომ ტრაპეზუნტის ბოლო დუქსი ნიკიფორე პალეოლოგია.¹⁶

ქვემოთ წარმოდგენილი გავრასების გენეალოგია არასრულია:

¹⁰ J. Hoffmann. Rudimente von Territorialstaaten im Byzantinischen Reich (1071-1210), გვ. 26.

¹¹ J. Hoffmann. Rudimente von Territorialstaaten im Byzantinischen Reich (1071-1210), გვ. 25.

¹² J. Hoffmann. Rudimente von Territorialstaaten im Byzantinischen Reich (1071-1210), გვ. 26; მირიოკეფალონთან ბრძოლა მანუელმა 1176 წ. წააგო, იერუსალემი კი 1187 წ. დაეცა. იხ. J. J. Norwich. A Short History of Byzantium. Printed in England. 1997, გვ. 289, 295.

¹³ J. Hoffmann. Rudimente von Territorialstaaten im Byzantinischen Reich (1071-1210), გვ. 26-27.

¹⁴ J. Hoffmann. Rudimente von Territorialstaaten im Byzantinischen Reich (1071-1210), გვ. 27.

¹⁵ J. Hoffmann. Rudimente von Territorialstaaten im Byzantinischen Reich (1071-1210), გვ. 27.

¹⁶ Ф. И. Успенский. Очерки из истории Трапезунтской империи. Л. 1929, გვ. 31.

დუქსები

რუმელები

თეოდორე გაბრასი, ალექსის თანამედროვე,
+1098 წ.

კონსტანტინე გავრასი (1118(?)/23-1163/64 წწ.)

გავრასი +1146

მიხაელ გავრასი (1167-1175 წწ.)

იხტიარ აღ-დინ ჰასან ბენ გავრასი
(1175-1189/92 წწ.)

| (?)

იოანე, სულთნის ელჩი პაპთან – 1235 წ.

| (?)

მიხაელი, ექიმი მელიტენეში – 1256 წ.

მოგვიანო ხანაში გვარი გავრა საოცრად გავრცელებული ყოფილა ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთში.¹⁷

საკითხის გარშემო არსებული წყაროთმცოდნეობითი ბაზა ასეთია: ანა კომნენა, იოანე ზონარა, იოანე კინამოსი, მიხაელ სირიელი, ნიკეტა ხონიატე და ა.შ.

რომელების სამეფოს ერთიანი ეკონომიკური სისტემა მანასკერტის შემდგომ (1071 წ.) პოლიტიკური დეზინტეგრაციის ძალზე მკაფიო ტენდენციებს ავლენს, ძირითადად ორი მიმართულებით: I. *de jure* და *de facto* დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთეულის გენეზისი; II. სასაზღვრო „მარკის“ ორგანიზაცია, *de jure* საიმპერიო იურისდიქციის ქვეშ, მას სათავეში დუქსი უდგას, რომელიც *de facto* კანონმდებელია; სწორედ ეს არის ტოპარხია. საკუთარი ტოპარხიის დაარსება ანატოლიაში თვით ნორმანმა მოქირავნე რუსელმაც კი განიზრახა მიხაელ VII დუკას მმართველობის დროს¹⁸, მით უმეტეს, ტრაპეზუნტში ამას იოლად მოახერხებდა ხალდის თემის მკვიდრი თეოდორე გაბრასი.

დეცენტრალიზაციის მიზეზი კი შემდეგია: ბიზანტიური მეტროპოლისი (საბერძნეთი და მცირე აზია) სუპერინდუსტრიული ზღვისპირეთი და ძირითადად აგრარული ჰინტერლანდია. ბიზანტია არაწოდებრივი ინდუსტრიულ-აგრარული სისტემაა, სადაც ინდუსტრიული სახმარი ღირებულებების ფასი უპირატესია აგრარულზე, ინვესტიციებიც უფრო მანუფაქტურებისკენ არის მიმართული, ვიდრე მიწისკენ. I ციკლის კაპიტალიზმის¹⁹ სოციალური პოლი-

¹⁷ გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. ტ. VI. ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა. თბ. 1966, გვ. 111, შენ. 1.

¹⁸ J. J. Norwich. A Short History of Byzantium, გვ. 243.

¹⁹ ამასთან დაკავშირებით იხ. T. Dundua. The Cyclic Dialectics. Tb. 1996.

ტიკის პრინციპული შეცდომაა სამრეწველო კადრების ნაკლები დასაქმება საწარმოო საშუალებების წარმოების სფეროში, ორთქლის მანქანების სრული ეკონომიკური იგნორირება.²⁰ მართლაც, რა საჭიროა კომფორტის და სერვისის შეზღუდვა, როცა ეკონომიკური სისტემები (საბერძნეთი, იტალია) ავანგარდულია, და განვითარების არავითარ ფორსირებულ ტემპებს არ საჭიროებს. დემოგრაფიული ევოლუცია და, შესაბამისად, ერთ სულ მოსახლეზე წარმოებული სამრეწველო საქონლის რაოდენობის შემცირება სამრეწველო სექტორს ინდუსტრიული ნაწარმის დაუნჯებისკენ უბიძგებდა. სამრეწველო სექტორი საკუთარ პროდუქციაზე ფასებს მაღლა წევს. სტრატეგიები კოტრდებიან. მათი მიწები თემის სტრატეგოსებს უვარდება ხელში აკუმულირებული საინვესტიციო ფონდის წყალობით. ეს ლატიფუნდისტები სამრეწველო ზღვისპირეთს ბრძოლას უცხადებენ. ხატმებრძოლობა, ანატოლიელი მეამბოხეები – ფოკები და სკლეროსები, პროვინციელი იმპერატორები კონკრეტული კონფორტაციის მღელვარე ფურცლებია. აქედან არაფერი გამოვიდა. რაღაც უნდა მომხდარიყო. ანატოლიელები მზად იყვნენ ყველაფრისათვის, თვით ისლამის მიღებისთვისაც კი. მაღე ლატიფუნდისტებს მოკავშირედ ღამის მთელი მსოფლიო მოეგვინა.

რომეების სამეფო, ევროპის ეს ძველი მოდელი, იტალიას ეპოტინება, ბალკანეთსაც; ახალ ევროპას, რომელსაც ადრეული ეკონომიკური კონცეფციების გამეორება არ სურს, ეს აღიზიანებს. ინტერზონალური ევროაზიური სიმახია და ძაღდატანებითი *receptio* – მხოლოდ ეს დააწყნარებდა ბიზანტიას და დაიწყო...

VI ს. მთელი „ბარბაროსული“ ევროპის და ირანის ალიანსს შედეგად მოჰყვა ღუნაის ლიმესის გარღვევა სლავების მიერ; თრაკია და მეზია კი უმნიშვნელოვანეს საიმპერიო სარეკრუტო სივრცეს წარმოადგენდა.

VII ს. ბალკანეთი თითქმის სრულადაა დაკარგული: ევროაზიური ალიანსის მორიგი მსხვერპლი კი ბიზანტიური სირია და ეგვიპტეა, საიდანაც მეტროპოლისი მნიშვნელოვან შემოსავალს იღებდა.

ბიზანტიას საქმე მოუთავა XI ს-ის ევროაზიურმა ალიანსმა; კათოლიკური ევროპა და სელჩუკები ამ ალიანსის სუბიექტები არიან; ხელოვნური დემოგრაფიული აფეთქება მეტროპოლისის საბოლოოდ მოუღებს ბოლოს. ანატოლია დაიკარგა; ლატიფუნდისტები კი გათურქდნენ, თანაც დიდი სიხარულით.²¹ აგრარული სექტორი თავისას მიიღებს. სელჩუკთა რუმის სასულთნო რომეული ეკონომიკური სისტემის პრივილეგირებულ აგრარულ სივრცედ იქცა. XIII ს. სხვა თურქები და დამატებით, ლათინები ბიზანტიურ რუკას კიდევ უფრო ააჭრელებენ. *Receptio* და ის, რომ კაპიტალისტური მეტროპოლისის სოციალური კონტრაქტის შესაბამისობა ეკონომიკურ სივ-

²⁰ Словарь Античности. Перевод с немецкого. М. 1989. სტატია «Сила пара».

²¹ S. Runciman. The Fall of Constantinople 1453. Printed in Great Britain at the University Press. Cambridge. 1996, გვ. 26-27.

რცესთან განპირობებული უნდა იყოს ექსპანსიური პოლიტიკით, რაც თითქმის არ არსებობდა XI-XV სს., დაქუცმაცების საფუძველი გახდა.²² რეინტეგრაცია (საბერძნეთი ეკონომიკური სივრცის გარეთ დარჩა) უკვე ოსმალური ფენომენია. სირია, ეგვიპტე და მთელი აფრიკა ოსმალებს მიაკუთვნეს, როგორც შემოსავლის დამატებითი წყარო.

აღწერილი პროცესი და ხალდების თემის აბსტრაქტიზების ცდა მონოლითია.

ევროპის მოდერნიზაციის სქემა, რასაც ბიზანტია ემსხვერპლა, ქართულ ინიციატივას გამოორიცხავდა. საქართველო ხომ ძლიერ მეზობელ პარტნიორს კარგავდა, რომელთანაც იმდენად იყო ინტეგრირებული, რომ აქაც და იქაც უნიფიცირებული სამონეტო ტიპები იჭრებოდა მართლმადიდებელი ინტეგრაციული სიმბოლიკით დატვირთული – „ძელი ცხორებისად“ (ჭეშმარიტი ჯვარი), ღვთისმშობელი ორანსი ვლახერნისად წოდებული და ა.შ.²³

ვლახერნის ღვთისმშობელი შემდეგი იმპერატორების დენომინაციებზეა:	ვლახერნის ღვთისმშობელი შემდეგი ქართველი მეფეების ვერცხლის ფულებზეა:
1. კონსტანტინე IX მონომახი (1042-1055 წწ.) – 2/3 მილიარისი	1. ბაგრატ IV. I ემისია. თეთრი (2/3 მილიარისი). 1055 წ. ქუთაისი. მეფე და ნოველისიმოსი
2. თეოდორა (1055-1056 წწ.) – 2/3 მილიარისი	2. ბაგრატ IV. II ემისია. თეთრი. 1068/69 წწ. ქუთაისი. მეფე და სევასტოსი
3. მიხაელ VI სტრატოტიკი (1056-1057 წწ.) – 2/3 მილიარისი	3. გიორგი II. I ემისია. თეთრი. 1073 წ. ქუთაისი. მეფე და ნოველისიმოსი
4. კონსტანტინე X დუკა (1059-1067 წწ.) – 1/3 მილიარისი	4. გიორგი II. II ემისია. თეთრი. 1074 წ. ქუთაისი. მეფე და სევასტოსი
5. რომან IV დიოგენი (1068-1071 წწ.) – 1/3 მილიარისი	5. გიორგი II. III ემისია. თეთრი და ნახევარი თეთრი (1/3 მილიარისი). 1075-1089 წწ. ქუთაისი. მეფე და კესაროსი
6. მიხაელ VII დუკა (1071-1078 წწ.) – 1/3 მილიარისი	6. დავით IV. I ემისია. ნახევარი თეთრი. 1089-1099 წწ. ქუთაისი. მეფე და სევასტოსი

²² თ. დუნდუა. ქართული ეთნოკულტურული ევოლუცია და დასავლეთი ნუმისმატიკური მასალების მიხედვით. თბ. 1997, გვ. 18.

²³ T. Dundua. Review of Georgian Coins with Byzantine Iconography. Numismatica e Antichità Classiche. XXIX. 2000. Quaderni Ticinesi, გვ. 387-396.

7. ნიკიფორე III ბოტანიატი (1078-1081 წწ.) – 2/3 მილიარისი ²⁴	7. დავით IV. II ემისია. ნახევარი თეთრი. 1089-1099 წწ. ქუთაისი. მეფე და . . . ჯვარი ²⁵
8. ალექსი I კომნენოსი (1081-1118 წწ.) – ტეტარტერონი /Æ./ ²⁶	

აქედან ჩანს, რომ ვლადიმერის ღვთისმშობლის ტიპის პრეჟერვაცია არა ტრადიციულა, არამედ ბიზანტიური თანადროული ტიპის პერმანენტული გათვალისწინება. დავით IV ბაძავს ალექსის 90-იან წწ. და შემდგომაც.²⁷ მაგრამ საიდან გაჩნდა კონკრეტული ჯვარი მისი ფულის რევერსზე? თეოდორე გაბრასის ფულებიდან (იხ. ქვემოთ). ე.ი. ნებისმიერი ბიზანტიური „რუდიმენტი“ საქართველოს სამეფოს პოლიტიკური პარტნიორია.

ტრაპეზუნტის მხარესთან საქართველოს ურთიერთობას თავისი ხანგრძლივი ისტორია აქვს. აღმოსავლეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავი-ზღვისპირეთი ერთ დროს ერთ ეკონომიკურ სისტემას ქმნიდა, აქ ერთ ენაზე საუბრობდნენ. პონტოს ელინური ქალაქები კი, მოგვიანებით, კოლხეთის სამრეწველო პარტნიორების ფუნქციას ასრულებდა. მითრიდატე VI ევპატორის ხანაში პონტო და კოლხეთი პოლიტიკურადაც მაქსიმალურადაა ინტეგრირებული. რომაული *Limes Ponticus* ტრაპეზუნტით მთავრდებოდა. ტრაპეზუნტის მითრაც ლაზიკაში საოცრად შეიყვარეს. ბიზანტიური „თანამეგობრობის“ პერიოდში საქართველოსათვის ტრაპეზუნტი რომეების სამეფოს ყველაზე ახლომდებარე ქალაქია. XI ს. კი ხალდეის მხარე საქართველოს სამეფოს მოკავშირეა, ისე როგორც შემდგომ – ტრაპეზუნტის კომნენოსთა იმპერია. გენუელთა მიერ ორგანიზებული ინდური საქონლის ჩრდილოური ტრანზიტი საზღვაო მარშუტით – კაფუა–სევასტოპოლი–ტრაპეზუნტი–გალატა–იტალია საქართველოს ზღვისპირეთსა და განსახილველ მხარეს ერთ სატრანზიტო დერეფნად აქცევდა. XVII ს. ტრაპეზუნტელ ვაჭრებს სამეგრელოდან გაჰქონდათ რიგი სახმარი ღირებულებებისა. დღესაც ქალაქი ტრაპეზონი თურქულ-ქართული კომერციული კონტაქტის ცენტრია.

გაბრასი ბიზანტიელია. მისი ეკონომიკური და პოლიტიკური ენა ბერძნულია. მაგრამ რა ვუყოთ, რომ ყოფილი ხალდეის თემის²⁸ ტერიტორია-

²⁴ Ph. Grierson. Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection. Volume Three. Part 2. Washington. 1973, გვ. 747, 753, 758, 773, 795, 817, 831.

²⁵ T. Dundua. Review of Georgian Coins with Byzantine Iconography, გვ. 389-391.

²⁶ M. Hendy. Coinage and Money in the Byzantine Empire 1081-1261. Washington. 1969, გვ. 88. ალექსის რეფორმა სრულფასოვანი ვერცხლის ემისიას არ ითვალისწინებდა, ამასთან დაკავშირებით იხ. Ph. Grierson. Byzantine Coinage. Washington. 1982, გვ. 11.

²⁷ T. Dundua. Review of Georgian Coins with Byzantine Iconography ..., გვ. 391.

²⁸ ეს თემა IX ს. ჩამოყალიბდა. X ს. ის აზიის 16 თემის ჩამონათვალშია. G. Ostrogorsky. History of the Byzantine State. Translated from the German by Jaan Hussey. Rutgers University Press. New Brunswick. New Jersey. 1957, გვ. 184, 219.

ზე რიგ შემთხვევაში დღესაც კი საოჯახო ენა ავტოხტონურია? ხომ არ არის თეოდორეს, ან სხვა რომელიმე გაბრასის ლინგვისტური დიაპაზონი უფრო ფართო და ბილინგვური?! ამასთან დაკავშირებით არაფრის თქმა არ შეგვიძლია, გარდა იმისა, რომ ყოველგვარი კომენტარის გარეშე დავაფიქსიროთ უკვე არსებული მოსაზრება.²⁹

ზემოთ ჩვენ ვწერდით იმ ტიპოლოგიურ პარადელზე, რომელიც დავით IV აღმაშენებლის ერთი კონკრეტული ემისიის (ტიპი: ვლაქერნის ღვთისმშობელი/ჯვარი, ლეგენდა – +ⲓⲚⲟⲩⲓⲛⲉⲛⲉⲧⲉⲛⲟⲩ...) ზურგის მხარეს გააჩნია თეოდორე გაბრასის სპილენძის მონეტებთან.

ბიზანტიური პროვინციული ნუმიზმატიკის შესწავლა უკვე არსებულ კლასიფიკაციაში გარკვეული კორექტივის შეტანის საფუძველს გვაძლევს.

გაბრასების სპილენძის სამონეტო ემისიების კლასიფიკაცია პირობითია. ის ემყარება მონეტების წონას, ფორმას და სტილს:

1. ქრისტეს ბიუსტი/ჯვარი ფოთლოვან ბაზისზე, გარშემო – წერტილოვანი ჩარჩო (ტაბ. I, № 1).

2. ქრისტეს ბიუსტი/გასხივოსნებული ჯვარი, ასოები – [A]ΛΔP – ბოლოებზე (ტაბ. I, № 2).

3. ჯვარი, $\overline{\text{IC}} \overline{\text{XC}}$ NI KA კუთხეებში/იმპერატორის ბიუსტი (ტაბ. II, № 3).

4. ქრისტეს ბიუსტი/ძვირფასი თვლებით მორთული ჯვარი, $\overline{\text{IC}} \overline{\text{XC}}$ NI KA კუთხეებში (ტაბ. II, № 4).

5. მჯდომარე ქრისტე/ძვირფასი თვლებით მორთული ჯვარი ნახევარმთვარეზე (ტაბ. III, № 5).

6. ღვთისმშობლის ბიუსტი/ჯვარი, მის გარშემო – ΦΦΠΧ (ტაბ. III, № 6).

7. ქრისტეს ბიუსტი/იმპერატორის ბიუსტი (ტაბ. IV, № 7).

8. ქრისტეს ბიუსტი/ჯვარი, IC XC NI KA ბოლოებზე (ტაბ. IV, № 8).

9. პატრიარქის ჯვარი საფეხურებზე. Xs კუთხეებში/პატრიარქის ჯვარი, Es კუთხეებში (ტაბ. V, № 9).

10. წმ. თეოდორეს ბიუსტი/ჯვარი (ტაბ. V, № 10).

11. ქრისტეს ბიუსტი/ფეხზე მდგომი წმ. თეოდორე (ტაბ. VI, № 11).

12. ქრისტეს ბიუსტი/წმ. დემეტრეს ბიუსტი (ტაბ. VI, № 12).

13. ქრისტეს ბიუსტი/ძვირფასი თვლებით მორთული ჯვარი, $\Lambda\Lambda BP$ კუთხეებში (ტაბ. VII, № 13).

14. ქრისტეს ბიუსტი/მარტივი ჯვარი, $\Lambda\Lambda BP$ კუთხეებში (ტაბ. VII, № 14).

15. უხეში ჯვარი/უხეში ჯვარი.³⁰

თუმცა ტიპოლოგიური და ეპიგრაფიკული სტრუქტურა ასეთიც შეიძლება იყოს:

²⁹ გეორგიკა. ტ. VI, გვ. 111, შებ. 1.

³⁰ Ph. Grierson. Byzantine Coins. First Published in 1982. London. University of California Press. Berkeley and Los Angeles, გვ. 228-229, ტაბ. 58.

1. წმ. თეოდორეს ბიუსტი/ჯვარი.
2. ქრისტეს ბიუსტი/ფეხზე მდგომი წმ. თეოდორე.
3. ქრისტეს ბიუსტი/წმ. დემეტრეს ბიუსტი.
4. ქრისტეს ბიუსტი/მარტივი ჯვარი, $\Delta\Lambda BP$ კუთხეებში.
5. ქრისტეს ბიუსტი/ძვირფასი თვლებით მორთული ჯვარი, $\Delta\Lambda BP$ კუთხეებში.
6. ქრისტეს ბიუსტი/გასხივოსნებული ჯვარი, ასოები – $[A]\Delta\Delta P$ – ბოლოებზე.
7. ქრისტეს ბიუსტი/ძვირფასი თვლებით მორთული ჯვარი, $\overline{IC} \overline{XC}$ NI KA კუთხეებში.
8. ქრისტეს ბიუსტი/ჯვარი, IC XC NI KA ბოლოებზე.
9. ქრისტეს ბიუსტი/ჯვარი ფოთლოვან ბაზისზე, გარშემო – წერტილოვანი ჩარჩო.
10. მჯდომარე ქრისტე/ძვირფასი თვლებით მორთული ჯვარი ნახევარმთვარეზე.
11. ქრისტეს ბიუსტი/იმპერატორის ბიუსტი.
12. ჯვარი, $\overline{IC} \overline{XC}$ NI KA კუთხეებში/იმპერატორის ბიუსტი.
13. ღვთისმშობლის ბიუსტი/ჯვარი, მის გარშემო – $\Phi\Pi X$.
14. უხეში ჯვარი/უხეში ჯვარი.
15. პატრიარქის ჯვარი საფეხურებზე. Xs კუთხეებში/პატრიარქის ჯვარი, Es კუთხეებში.

კომენტარები:

ერთი რამ აშკარაა – ყველაზე ადრეული ემისიები, ალბათ, წმ. თეოდორეს გამოსახულებიანია. ის ხომ ტოპარქიის კტისტის, თეოდორე გაბრასის მფარველი წმინდანია. თუ ათვლის წერტილად ჩვენი სქემის № 2-ს ავირჩევდით, ამას შეეძლო შუბლის მხარეზე ქრისტეს ბიუსტის ტიპის მატარებელი ემისიების თანმიმდევრობის დარღვევა, ანუ, ასეთ შემთხვევაში, ჩვენთან № 2-ს № 1 მოჰყვებოდა. ეს კი არ იქნებოდა სწორი. წმ. თეოდორეს წმ. დემეტრე ენაცვლება (№3). შემდგომ ემისიებზე ალექსი კომნენოსის ინიციალებია (№№ 4 - 6). ამის მერე ზურგის მხარეზე წარწერაა – $\overline{IC} \overline{XC}$ NIKA (№№ 7 - 8). შემდეგი საფეხური ლეგენდების სრული გაქრობაა (№ 9). მჯდომარე იესო (№ 10), ქრისტე შუბლის მხარეზე და იმპერატორი ზურგის მხარეზე (№ 11), საიმპერატორო ტიპი და ჯვარი ერთად (№ 12), ჯვარი და წმ. ღვთისმშობელი (№ 13), დაბოლოს, ჯვარი ერთადერთი სამონეტო ტიპია (№№ 14 - 15) – ასეთია მომდევნო ცვლილებების თანმიმდევრობა.

ჩვენთან №№ 1 - 2, ალბათ, თეოდორე გაბრასის ემისიებია. შესაძლოა მისივე იყოს №№ 3 - 6. №№ 7 - 15 კი უნდა გადაწაფილდეს სხვა ტოპარქებზე.

დავით IV-ის მონეტის ზურგის მხარის პროტოტიპი ან № 1-ის, ან № 4-ის რევერსია. ჯერის გამოსახულება დავითთან ოდნავ გამარტივებულია. შესაძლოა, პროტოტიპი, საერთოდ, № 5-ის რევერსი ყოფილიყო (ტაბ. VIII).

ბოლოს, საინტერესოა აღინიშნოს, რომ გაბრასების მსუბუქი ფოლისების ძირითადი ნაწილი ან ტრაპიზონშია აღმოჩენილი, ან ამ ქალაქის მუზეუმშია დაცული. რამდენიმე ცალმა კი ათენს და კორინთოს მიაღწია.³¹

³¹ Ph. Grierson. Byzantine Coins, გვ. 228-229.

ტაბულა I

XI - XII სს. ტრაპეზუნტული ფოლისები

ტაბულა II

ტაბულა III

5

6

ტაბულა IV

ტაბულა V

9

10

ტაბულა VI

11

12

ტაბულა VII

13

14

ტაბულა VIII

თეოდორე გაბრასის ფოლისები

დავით აღმაშენებლის ნახევარი თეთრი

Tedo Dundua

**THE GABRIDS AND THEIR MONEY ISSUES.
THEODOROS GABRAS AND DAVID IV, KING OF GEORGIA**

(Summary)

The Empire of Trebizond is thought to be of Georgian design as a permanent threat to Sultanate of Rum. Queen Tamar (1184 - 1210) engineered everything. Still she had a certain pattern.

The family of Gabras/Gavras seems to be involved in the story. Alloted with a rank of the dux of Trebizond in the 11th-12th cc., the Gabrids considered those sites as their possession. And any of the Byzantine “rudiments” seems to be allied with Georgia.

Last time we wrote about the Georgian money with Byzantinesque – both from the metropolis and province, Constantinople and Trebizond (T. Dundua. The Tale of Two Sebastoses and the Orthodox Alliance. David the King of Georgia and Theodoros Gabras. Phasis. Greek and Roman Studies. v. 5 - 6. Tb. 2003, pp. 71 - 89). That is silver issue of David IV of Georgia (1089 - 1125), having Virgin Orans labelled Blachernitissa on obverse, and cross – on reverse, generally dated by 1089 - 1099.

Former type had been provided by metropolis itself, latter – by the coins of the Gabrids from Trebizond (Ph. Grierson. Byzantine Coins. First Published in 1982. London. University of California Press. Berkeley and Los Angeles, pp. 228-229, pl. 58).

The order of those provincial toparchic issues is only approximate, based mainly on consideration of size, shape and style. But typological and epigraphic structure could be as follows:

1. Bust of St. Theodore/Cross.
2. Bust of Christ/St. Theodore standing.
3. Bust of Christ/Bust of St. Demetrius.
4. Bust of Christ/Plain cross, **ΛΑΒΡ** in quarters.
5. Bust of Christ/Jewelled cross, **ΛΑΒΡ** in quarters.
6. Bust of Christ/Rayed cross with letters **[Α]ΛΔΡ** at ends.
7. Bust of Christ/Jewelled cross with **ΙC XC NI KA** in quarters.
8. Bust of Christ/Cross with **ΙC XC NI KA** at the ends.
9. Bust of Christ/Cross on leaved baze in pellet border.
10. Christ seated/Jewelled cross on crescent.
11. Bust of Christ/Bust of Emperor.
12. Cross with **ΙC XC NI KA** in quarters/Bust of Emperor.
13. Bust of Virgin/Letters **ΦΦΠΧ** around cross.
14. Crude cross/Crude cross.
15. Patriarchal cross on the steps. Xs in angles/As obverse but Es in angles.

Comments:

One point is clear enough, we have to start with the coins that of St. Theodore depicted on. For he was patron-saint of Theodoros Gabras – ctistes of the toparchy. #2 as the starting point could had broken continuity of Christ-bust typology on obverse. Then #1 is exactly what we need now. St. Theodoros is substituted by St. Demetrius (#3). And next are to come the issues with Alexios' initials inscribed on (##4 - 6). Then $\overline{\text{IC}} \overline{\text{XC}}$ NIKA appears on reverse (##7 - 8). After the legends totally vanish (#9), and Christ is shown first seated (#10), and then with Emperor on reverse (#11). Emperor type meets cross (#12), cross meets Virgin (#13), and at last cross is left alone (##14 - 15).

##1 - 2 are, perhaps, the issues of Theodoros Gabras, ##3 - 6 could be again his, while the rest (##7 - 15) are to be distributed among the next toparchs.

David IV chooses the design of either #1, or #4 for his reverse slightly simplifying the cross; or, maybe, reverse of # 5 is exact prototype for his silver coins.